

**ZİHİNSEL ENGELLİ ÖĞRENCİ VELİLERİNİN EĞİTİM İHTİYACININ
BELİRLENMESİ**

Sedanur SAKA

Düzce Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

sedanursaka@gmail.com

Özet

Aile, toplumu oluşturan en güçlü unsurdur. Aile yaşantısının fertler üzerindeki tesiri, toplumun bir nevi görüntüsünü teşkil eder. Ailedeki çocuk sayısı, ekonomik durum, aile yapısı (çekirdek/ geniş), devamlı hastalığı olan birey sayısı ve engelli bireyin varlığı ebeveynlerin sosyal hayattaki pozisyonunu etkiler. Her ailede bu durum aynı değildir. Özellikle zihinsel engelli bireylerin hayat boyu devam eden durumları, anne ve baba tutumlarına farklı bir biçimde yön vermektedir. Veliler bu durumla baş edebilmek için destek almak ihtiyacı hissetmektedirler. Bu çalışmada zihinsel engelli öğrenci velilerinin çocuklarına yaklaşımlarında ihtiyaç duydukları eğitimin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma türlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma, Düzce ilinde, çocukları bir özel eğitim merkezine devam eden 10 anne ile yapılan bireysel ve grup görüşmelerini ihtiva etmektedir. Veri toplama yöntemi olarak bireysel görüşme ve odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde, içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. Temalar da kendi içinde sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zihinsel Engelli Öğrenciler, Özel Eğitim Merkezleri, Aile Eğitimi, Öğrenci Velileri

**DETERMINATION OF NEEDS OF MENTALLY DISABLED STUDENTS
PARENTS**

Abstract

Family is the most powerful element of the community. The effect of the family life on the individuals constitutes the appearance of the view of the community. The number of the children in family, economic status, family structure (nuclear/ extended), number of individuals with continuous sickness, and existence of the disabled person effects the position of the parents in social life. This is not, the same in every family. Especially mental disabled people's life long situations directs the attitude of the parents. Parents think that they should get same support to fight this situation. In this study, the children of parents of mentally retarded students approach were to determine the educational content they need. This research is a qualitative case study. Set in the city of Düzce, it includes group and one-on-one interviews with than mothers who have their children in a special education facility. The one-on-one interview and group interview technique were used as the means of collecting data. A semi-structured form was used to collect the data. In the analysis, the content analysis technique was used. The themes were then listed among themselves.

Key Words: Mentally Handicapped Students, Special Education Centers, Family Education, Parents Of Students

1. Giriş

Aile, toplumu oluşturan en güçlü unsurdur. Toplum, birçok ailenin bir araya gelmesiyle oluşur (Könezoğlu, 2006). Aile yaşantısının fertler üzerindeki tesiri toplumun bir nevi görüntüsünü teşkil eder. Aile de diğer kurumlar gibi kendisini şekillendiren toplum için bazı fonksiyonları yerine getirir. Bazı araştırmacılar tarafından aile; toplumsal kurallar, gelenekler ve yasaların öngördüğü biçimde kurulduğu gerekçesiyle (Bilen, 2009) özel olmaktan çok toplumsal bir kurum olarak tanımlanmıştır. Bunun yanında aile her toplumda ve devirde varlığını devam ettirdiğinden evrensellik özelliğine sahiptir (Könezoğlu, 2006). Aile hakkında genel bir görüş bildirmek neredeyse imkânsız görünmektedir. Her sosyal grup açısından ailenin mana ve mahiyeti farklılık taşıyabilmektedir. Literatürde aile tanımlamalarında; geniş aile, çekirdek aile, bileşik aile, parçalanmış aile gibi ifadeler yer almaktadır. Bu çalışmada aile türlerine mutlu aile ifadesi de eklenmiştir.

Teorik açıklamaların belirttiği üzere modern toplumun ortaya çıkışını hazırlayan sanayileşme, kentleşme ve sekülerleşme süreçlerinde toplumsal kurumların yapısında meydana gelen değişimle birlikte toplumun temelini oluşturan ailenin de yapısı, öğeleri ve işlevleri tamamen farklılaşmıştır (Çelik, 2009). Bu bağlamda aile tanımlamalarının da içeriği ve başlıkları değişmiştir. Genel hatlarıyla aile türlerine bakıldığında geniş aile, çekirdek aile, parçalanmış aile ve mutlu aile başlıklarına yer verilebilmektedir.

Geniş aile çeşitli kuşakların bir arada yaşadığı, aile içinde duygusal paylaşımların yoğun yaşandığı bir aile türüdür. Geniş aile Türk kültüründe yer alan ve aile bağları açısından oldukça önem taşıyan bir modeldir. Bu ailelerde bireyler, birkaç kuşağın birlikte yaşamasıyla paylaşım, dayanışma, fedakârlık, saygı, sevgi, hoşgörü gibi topluma olumlu yön veren değerleri kazanmaktadırlar. Bunun yanı sıra kimilerine göre kalabalık yaşamının verdiği olumsuz durumlar da kendini gösterebilir.

Çekirdek aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan, bünyesinde diğer aile büyüklerinin olmadığı aile türüdür. Ancak işlevsel bakımdan çekirdek ailenin modern dönemin ihtiyaçlarına göre geniş akraba gruplarından bağımsız bireyci bir kişiliğin oluşumuna uygun yapısı dikkat çekmektedir (Marshall, 1999, Akt; Çelik, 2009).

Parçalanmış aile, anne babanın aynı çatı altında yaşamadığı aile türüdür. Bu tür ailelerde çocuklar ailelerin anlaşması yoluyla ya da mahkeme kararına göre, anne ya da babanın himayesinde olmaktadır. Aile biçimleri sıralanırken bir arada bulunan fakat parçalanmış ailelerin varlığı da göz ardı edilmemelidir.

Mutlu aile kavramı, birçok ailevi durumu içine alan kuşatıcı bir ifadedir. Mutlu aile için bir tanımlama yapıldığında bunun içinde en az yer alacak ifade fiziksel şartlar olmaktadır. Ailelerin türlerine ve her bir ailenin kendi içinde yaşam şartlarına bakıldığında mutluluk ifadesinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Engelli çocuğa sahip aileler için de bu durum diğer ailelerde olduğu gibi farklılık göstermektedir. Burada engelli çocuğun ailedeki mutluluk düzeyine etkisini belirleyen en önemli faktör ebeveynlerin özürülük algısıdır. Aile üyelerinin özürülü çocuğa yaklaşımını da belirleyen özürülük algısı bazen mutluluk hissini azaltabilmekte ya da artırabilmektedir. Ailenin yaşadığı tüm bu kriz durumları ve duygusal zorlanmalar, ailenin tekrar eski dengesine kavuşabilmesi ve sağlıklı bir şekilde işlevsellik gösterebilmesi için aile hizmetlerinden yararlanmalarını gerektirebilir (Uluocak; Bulut, 2011).

Ailedeki çocuk sayısı, ekonomik durum, aile yapısı (çekirdek/geniş), devamlı hastalığı olan birey sayısı ve engelli bireyin varlığı ebeveynlerin sosyalhayattaki pozisyonlarını etkiler. Ailelerin çocuklarına ilişkin beklentileri de durumun rengini değiştirebilmektedir. Anne babanın sahip olmak istediği beceriler ve meslek arzuları, çocuktan beklentiler olarak yansımaktadır (Akkök, 1982). Beklentilerin farklılaşmasıyla ailelerde meydana gelen psikolojik yıkım olabilmektedir. Çocuklara yaklaşım konusunda yaşanan güçlükler aile beklentisinin karşılanamaması ile de artabilmektedir. Her ailede bu durum aynı değildir. Aileler bu yoğun stresli uzun süreli sorunla baş etmede yetersiz kalabilir ve çeşitli duygusal ve davranışsal sorunlar yaşayabilirler (Yıldırım ve Conk, 2005). Özellikle zihinsel engelli bireylerin hayat boyu devam eden durumları anne ve baba tutumlarına farklı biçimde yön vermektedir. Farklı özellikleri olan bir çocuğun anne – babası olma rolü, anne – babaların kendi seçtikleri bir rol değildir, hiçbir anne- baba bu role kendini hazırlamaz (Sarı, 2007). Böyle bir durumla karşılaşıldığında ebeveynlerin iletişim problemlerinin oluşabileceği de söz konusudur. Ailelerin işlevlerini sağlıklı bire şekilde yerine getirememesinde iletişim

eksikliği ve aksaklıklardan kaynaklanan aile sorunlarının etkili olduğu bilinmektedir. Aileye katılan yeni bireyin engelli olması ise ailede şok etkisi yaratarak, karmaşık duygular yaşamalarına ve normal aile yaşamının bozulmasına neden olabilmektedir (Özşenol ve diğ, 2003).

Bu ailelerde yetersizlik hissetme ve çaresizlik durumu problem doğurmaktadır. Aileler bu durumlarla baş edebilmek için destek alma ihtiyacı hissetmektedirler. Engelli çocuğu olan ailelerin engelli çocuğa uyum sağlaması ve yaşadıkları güçlüklerle baş edebilmesi için destek alması önemlidir. Alınan desteğin de profesyonel birinden olması ailenin çocuğa uyumunu ve yaşadıkları bütün bu güçlüklerle baş edebilmelerinde kolaylık sağlayacaktır (Şen, 2004).

Uzun süre bir arada yaşayan insanlar için dayanışma duygusu hususiyetle önem taşıyabilir. Aksi halde tek bir üyede biriken mesuliyetler kişiler arasında gerilimli bir tutum sergilenmesine sebep olabilmektedir. Psikolojik bir yapı olarak aile sisteminin amacı, tek tek bireysel gereksinimleri ve istekleri karşılamanın ötesinde, üyelerinin aynı anda ve karşılıklı bir biçimde, sosyal, psikolojik ve sosyolojik gereksinmelerinin karşılandığı bir yapı oluşturmaktır (Boyacı, 2008). Bu yapı sağlıklı oluşturulmadığında dengeli rol paylaşımının eksikliği ile engelli çocuğunun bakım yükünün üzerinde bulunduğu anneler için birçok açıdan istenmeyen durumlar ortaya çıkabilmektedir.

Özel gereksinimi olan çocuğa sahip aileler, kurumsal ve kurum dışı olmak üzere iki türde destek alabilirler. Kurumsal destekler, ailelerin sosyal, psikolojik, fiziksel ve ekonomik yönden desteklenmesini kapsar. Kurum dışı destekler ise, ailelerin aile içi etkileşimlerini geliştirmeye yardımcı olmak ve onları benzer özellikleri olan diğer ailelerle bir araya getirmek anlamına gelir (Cavkaytar, 2010). Bu türlü bir destek ile ebeveynler içinde buldukları depresyon, engellenme ve beraberinde gelen mutsuzluk ve ümitsizlik duygusundan kurtulmayı başarabilirler. Belli başlı destek eğitiminden geçen velilerin daha sonraki süreçte, yerleşik tutum sergilemeleri beklenmektedir. Bu süreci sağlıklı tamamlayan bireyler, yaşamlarının devamını daha olumlu bir bakış açısıyla sürdürerek yaşam kalitelerini yükseltebilecekleri düşünülmektedir.

Zihinsel engelli çocuğu olan anne babalar yaşamlarının büyük bir kısmında sosyal destek sistemine de ihtiyaç duymaktadır. Biriken negatif duygular çevrenin iyimser

tesiriyle kısmen de olsa izale edilebilmektedir. Kişiyne önemli bir halkanın parçası olduğu ve sevildiğini hissettirmekte olan sosyal destek, aynı zamanda bireylerin sadece psikolojik sağlığını değil, fiziksel sağlığını da etkilemekte, tutum ve davranışlar üzerinde büyük bir etkisinin de olduğu bilinmektedir. Ailelere götürülecek hizmetlerinin geliştirilmesi için ebeveynlerin stres kaynaklarının neler olduğu, bu stresle baş etmek için hangi yöntemleri kullandıkları ve kullandıkları yöntemlerin etkili olup olmadığı gibi soruların (Kırıcı, 2010) nitelikli bilimsel çalışmalarla yanıtlanmanın gerekliliği açıktır.

2. Amaç

Zihinsel engelli öğrenci velilerinin çocuklarına yaklaşımları çocukların/ailelerin yaşam kalitesi açısından oldukça önemlidir. Ailelerin çocuklarına yönelik tutumlarının olumlu bir değişime uğraması için ihtiyaç duyulan noktalarla örtüşen bir eğitim sürecinin gerekliliği kaçınılmazdır. Bu çalışmada, zihinsel engelli öğrenci velilerinin çocuklarına yaklaşımlarında ihtiyaç duydukları eğitimin belirlenmesi amaçlanmıştır.

3. Yöntem

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırma Düzce ilinde, çocukları bir özel eğitim merkezine devam eden 10 anne ile yapılan odak grup görüşmelerini ve bireysel görüşmeleri ihtiva etmektedir. Örnekleme dâhil edilen anneler, çocuklarının engel türünün zihinsel olması durumuna ve gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu form, literatür taraması ve araştırmacı gözlemi sonucunda hazırlanan sorulardan hareketle oluşturulmuş ve uzman görüşüne göre düzenlenerek son hali verilmiştir.

Veri toplama yöntemi olarak bireysel görüşme ve odak grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Bireysel görüşme yoluyla veri toplanan katılımcılar “K” ile kodlanırken, grup görüşmesi yoluyla elde edilen veriler yani grup görüşleri “G” ile kodlanmıştır. Alıntılarda gösterilen K ve G kodları katılımcı ifadelerinin bireysel veya grup görüşmesi olduğu konusunu açıklar. Kimi bireylerin yaşantısı için bireysel görüşme daha nitelikli olurken, kimileri için de grup görüşmesi tekniği yararlı olmuştur.

Böylelikle araştırmaya katılan annelerden toplanan verilerin derinlik kazanması sağlanmıştır. Görüşmede ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Bu yolla elde edilen veriler yazılı hale getirilerek veri seti oluşturulmuştur.

Verilerin analizinde, içerik analizi tekniğine başvurulmuştur. İçerik analizi yoluyla verileri tanımlanmış, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmıştır. İçerik analizinde temel işlem yapılan, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Oluşturulan veri setinden çıkarılan kelime ve kelime grupları kodlanmış, sonrasında ortaya çıkan kavramlara göre sıralanmış ve buna göre veriyi açıklayan temalar oluşturulmuştur. Temalar da kendi içinde sınıflandırılmıştır.

4. Bulgular ve Yorum

Bulgular temalar altında, katılımcıların özgün ifadelerinin katılımı ve literatür ile yorumlanarak bu bölümde ayrıntılı biçimde sunulmuştur. Bu kısımda, içerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre eğitim ihtiyacını ortaya çıkaran sebepler, zihinsel engelli öğrenci velilerinin birey ya da çevresel etkiler kaynaklı hatalı davranışlarından doğmaktadır.

4.1. Çocuğa Evde Beceri Kazandırmada Ebeveynlerin Rolü

Bu kısımda, ebeveynlerin zihinsel engelli çocuklarla yakın ilgi kurabildikleri ev yaşantısında karşılaştıkları sorunlar, beceri kazandırma bağlamında ele alınmıştır. Katılımcıların ifadeleri esas alınarak hazırlanan metinde, evde beceri kazandırma sürecinde ebeveynlerin etkisi üzerinde durulmuştur.

4.1.1. Ailelerin beceri kazandırmada karşılaştığı yetersizlik hissi

Zihinsel engelli öğrenci velilerinin kimi konularda daha çok zorluk yaşadıkları görülmektedir. Özürlü çocukların gelişiminde - diğer çocuklar için geçerli olduğu gibi - evde destek niteliğinde bir eğitim gerekmektedir. Okulda beceri kazanma faaliyetleri öğretmenler tarafından yerine getirilirken, diğerlerine göre zor bir hayatın içinde

bulunan zihinsel engelli öğrencilerin anneleri bu konuda daha fazla çaba sarfetmek zorunda kaldıkları düşünülmektedir. Bu konuda yaşadıkları sorunları katılımcılar şöyle ifade etmektedir;

“Çocuklara beceri kazandırma işi genellikle okullara bırakılıyor. Böyle olmak zorunda.. Ayakkabını giyin kızım diyorum, ters giyiniyor. Düz giyin diyorum, yine ters giyiniyor. Ben de artık bırakıyorum çünkü laf anlatamıyoruz” (K1).

K1 in ifade ettiği gibi çoğu zaman anneler çocuklarından yapmakta başarılı olamayacağı davranışları sergilemesini beklemekte ve gerçekleşmeyen netice için de üzüntü ve stres duymaktadırlar. Bu durum, özellikle çocuğunun engel durumunu henüz kavrayamamış ebeveynlerde görülmektedir. Oysa pek çok araştırma sonucu, anne babaların ve bazı aile bireylerinin eğitildikleri takdirde, özel gereksinimli çocuğa birçok yaşam becerisini öğretebildiklerini gösterir (Cavkaytar, 1999; 2007; Cavkaytar ve Pollard, 2009, Akt: Cavkaytar,2010).

4.1.2. Ailelerin çocukla iletişim eksikliği

Görüşmeye katılan velilerin, çocukları ile iletişim temelli bazı problemler yaşadıkları görülmüştür. İletişim temelli problemler katılımcı ifadeleriyle şöyle sıralanabilir;

“...Çocuklar zihinsel engelli olduğu için laf anlamıyorlar “ (G1; G2).

“...Çocuğumu okula getiremiyorum. Neden gidiyoruz diye soruyor. Okuma yazma öğrenmek için gitmesi gerektiğini söylüyorum. Gitmezsen hiç bir şey öğrenemezsin, yazı yazamazsın diyorum. Ama çocukta iştah yok(!)”(K4)

Zihinsel engelli çocuklar da tıpkı normal gelişim gösteren çocuklar gibi bazı etkinlikleri gerçekleştirmekten hoşlanmayabilirler (Başal ve Batu, 2002). Bu durumu çocukların özel durumlarına yorma çocuğun ve ailelerin yıpranmasına sebep olabilmektedir. Dolayısıyla ailelerin eğitimde ihtiyaç duydukları bir diğer nokta da çocuklarıyla iletişim kurmada dikkat edilecek noktalar olarak görünmektedir.

4.2. Ebeveynler Arasındaki Rol Dağılımı ve Sorumluluk Algısı

Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde aile yüklenmesinin daha çok anneler üzerinde biriktiği sonucunun elde edildiği çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Sarı, 2007).Ailenin engelli çocuğun yetiştirilmesiyle ilgili bazı kararları vermesi ve bazı sorumlulukları paylaşması gerekmektedir. Bu süreçte engelli çocuğa sahip aileler, rol ve işlevlerde karışıklık yaşayabilirler (Özşenol ve diğ.,2003).Yaşanabilecek rol dağılımı ve sorumluluk algısı karmaşasına yönelik katılımcı ifadelerine aşağıda doğrudan yer verilmiştir.

Bu konuda katılımcıların görüşlerinden aşağıdaki sonuçlara varılmıştır;

1. Engelli çocukların bakımında en çok mesuliyeti anneler yükleniyorlar.
2. Babalar kendisini daha çok evin maddi yükünden sorumlu hissediyor.

*“... Akşam işten yorgun geliyorlar, sonra da çocukla ne kadar ilgilenebilirler ki. Akşam baba geldi mi oyun oynar, ilgilenir. İlgilenmek dediğimiz şey, yemek yedirmek, üstünü değiştirmek değil ama bazen oyun oynarlar. Gündüzleri ise çocuğu parka anneler götürüyor, anneler oynatıyor. Bazı babalar ise çocuğun manevi gelişimiyle hiç ilgilenmiyor ve tüm yükü annenin üzerine itiyorlar. Çok acil, zor durumlar olunca yardımcı oluyor (baba) ama başka zaman ‘ben şunla ilgileneyim de sen git kafanı dinle biraz’ durumu yaşanmıyor. **Çok mecburi zamanlarda** gece tuvalet nöbetlerinde **bazen yardımcı oluyorlar**” (G2)*

3. Babaların kendine göre algıladığı sorumluluk iş hayatını kapsarken, annelerin sorumluluk algısı babaya ait mesuliyetleri de kapsıyor.
4. Çocuklarına aşırı özveride bulunan annelerin yaşam duygularını dengeleyecek türde bir muameleye ihtiyaç duydukları ve eşlerinin çoğu zaman bu durum göz ardı etmeleri, annelerde iki kat fiziksel ve psikolojik tahribata sebep oluyor.

Psikolojik bir yapı olarak aile sisteminin amacı, tek tek bireysel gereksinimleri ve istekleri karşılamanın ötesinde, üyelerinin aynı anda ve karşılıklı bir biçimde, sosyal, psikolojik ve sosyolojik gereksinmelerinin karşılandığı bir yapı oluşturmaktır (Boyacı, 2008). Bu karşılıklı ödevlerin yerine getirilmediği bir aile sistemi içinde çatırdamalar ve yaşama karşı olumsuz tutum geliştirme kendini gösterebilmektedir. Yukarıdaki

katılımcı görüşlerinden de anlaşılacağı gibi; engelli çocukların ailelerinde de rol paylaşımı konusu oldukça önem taşımaktadır. Normal ailelerde de eksikliğinde birçok psikolojik ve fiziksel problemlerin baş gösterebileceği dengesiz rol dağılımı problemi, engelli çocuğu olan ailelerde yıpranma yüzdesi çok daha fazla olduğundan ayrıca önem taşıyabilir. Bu noktadan hareketle gerçekleştirilecek aile eğitimi programında anne ya da babalara iş bölümü/ rol paylaşımı konusunun önemini kavratacak etkinliklere ve bilgilere yer verilmesi etkili olabilmektedir.

4.3. Gelecek Kaygısı

Bu bölümde ailelerin psikolojik destek ve eğitim ihtiyacının bir yanı olan gelecek kaygısına dair katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

“Çocuklarla ilgi düşündüğümüzde bazen umut doluyoruz bazen de bizden sonraya kalırsa çocuğun hali ne olur diye düşünüyoruz. Yani biz de otistikler gibiyiz. Onlar da bazen bağıryorlar, bir sevinçli bir uslu oluyorlar. Biz de öyleyiz, duygularımız değişiyor”(K5)

“Bir an insan; iyi, sağlıklı çocuğu olduğunu bilmek istiyor, unutmak istiyor, ama olmuyor”(G1).

“Çocuğum ben öldükten sonraya kalırsa diye düşünmek beni kahrediyor. Bazen, - kendi çocuğu için insanın hiç istemeyeceği bir şey belki ama – dua ediyorum çocuğum benden önce ölse diye, sonra da üzülüyorum ama ne yapayım işin içinden çıkamıyoruz”(K3)

Yukarıda yer alan katılımcı ifadelerine göre zihinsel engelli çocuk sahibi annelerde gelecek kaygısı problem olarak kendini gösteriyor. Bugüne odaklanamayan anneler, geleceğin endişesiyle çocuklara karşı tutumlarında ve iç dünyalarında olumsuzluklar yaşayabiliyorlar. Gelecek kaygısı taşımada ailelerin inanç dünyalarının etkisi görülebiliyor. Kara'nın çalışmasında yer alan bulgulara göre, dindar aileler, gelecek kaygısı ve çocuğunun durumunu kabullenememe durumuna karşılık, teslimiyet düşüncesiyle rahatlarken dini duygulara daha az bağlı olan veya hiç bağlı olmayan

kimselerde ise isyan ve benzeri yıpratıcı duyguların hâkim olabiliyor. Her iki türlü aileler için de söz konusu durumların geçerli olmadığı zamanlar da olabilir.

4.4. Elişi ve Benzeri Uğraşların Engelli Çocuğu Olan Annelere Etkisi

Katılımcılar, düşünce dünyasında çoğunlukla karmaşa ve sürekli meşguliyet olan zihinsel engelli öğrenci velilerine yönelik oluşturulan etkinlik programlarının, öznel iyi oluş düzeylerine olumlu etki yaptığını ifade etmektedirler.

“Bizim çocukların okulunda katıldığımız bir kursumuz var. Çocuk dersteyken hocamızla dikiş nakış öğreniyoruz. Bununla uğraşmak iyi geliyor. Elişiyle uğraşırken biraz unutuyoruz durumumuzu. Sonra yeniden elimizden bırakınca, aynı her şey başlıyor” (G2).

Yukarıda yer alan grup görüşlerine göre, el sanatları türünde kursların, annelerin yeteneklerine göre ilgili alanda çalışmalar yapmasıyla günlük yaşam stresinden bir süreliğine de olsa uzaklaştırdığını fakat uzun süreli bir etki yapmadığı anlaşılabilir.

4.5. Engelli Çocuk İle Sürekli İlgilenmek Zorunda Olmak Düşüncesinin Anneler Üzerindeki Etkisi

Bu bölümde; engelli çocuk ile sürekli ilgilenmek zorunda oldukları düşüncesinin anneler üzerindeki etkisi hakkında katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

“Birçok aile çocuğu için fedakârlık yapar. Engelli öğrencilerin velilerinin bu konuda davranışları daha farklı oluyor “(K2).

*“Evde engelli çocuk varsa sürekli onunla ilgilenmek zorunda olan birilerinin olması şarttır. Bir düğünde ya da bir ev oturmasında **mecburen siz gidemiyorsunuz**, evde kalıp çocuğa bakmanız gerekiyor. Komşuya ya da başkasına **bırakamıyorsunuz**. Tatile de **gidemiyorsunuz**. O ya da siz diye iki ayrı insan düşünmüyorsunuz yani, o siz oluyorsunuz siz o. Aynı insan gibi yani. Kendini ayrı tutup **bir düşüncen olamıyor**. Çocuğunuz varken olacaksa, düşünürsünüz. O varken olamayacaksa **düşünemezsiniz**. “ (G1)*

Zihinsel engelli öğrenci anneleriyle yapılan görüşmelerde annelerin en çok vurguladıkları nokta olumsuz durumların yansımaları olarak “yapamama, edememe” dolayısıyla “kısıtlanma, engellenme” anlamı taşıyan ifadeler olmaktadır. Bu durum yine gelecek kaygısı ile bağlantılı olabilir. Süreklilik düşüncesinin üzüntü vermesi, annelerin geleceğe yönelik endişelerinin devamlı olarak zihinlerini meşgul etmesinden kaynaklanıyor da olabilir. Anne babalar durumlarını kavradıktan sonra ileriye dönük daha gerçekçi hedefler belirleyebilirler (Küçükler, 1993). Bu noktadan hareketle bugüne yönelik olumlu düşünme içeriğine sahip bir dizi etkinlik anneler için yararlı görünmektedir.

4.6. Çocuğun Gelişim Dönemlerine Ait Yanlış Bilinenler

Görüşmelerden elde edilen verilere göre; halk arasında yaygın görüşler de çocuğun engelini fark etmekte geç kalınmasına sebep olabilmektedir. Bunun yanında bazı yanlış veya eksik dini bilgiler ve yaklaşımlar da istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Söz konusu durum aşağıda yer alan katılımcı ifadelerinde görülmektedir.

“Çocuklardan bir tanesi (iki engelli çocuk sahibi), üç buçuk yaşına geldiğinde hala yürümüyordu. Köyde hep öyle derler zaten, “amcası da geç yürüdü, babası da böyleydi” gibi” (K4).

“Bir zaman sonra çocukta anormal davranışlar görmeye başladık. Örnek olarak; şımarıklık gibi, ipe kapanma gibi. Çocuk o sıralar değişiyor, tuhaf oluyor. Komşu bir psikologa götür dedi. Üç yaşındaki çocuğun psikologla ne işi olacak dedim. Diğer komşular da hep nazar değmiştir, güzel çocuk dediler. İnsan da o dönemde kötü düşünmek istemez zaten, duyduklarına inanmak ister. Bir iki okuttuktan sonra psikologa götürdük. Çok sonradan öğrendik ki çocuk zihinsel özürliymiş” (K6)

4.7. Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yaşam Yeri Tercihleri

Engelli çocuğa sahip anneler için sosyal ilişkiler içerisinde, komşuluk ilişkileri büyük önem taşımaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre;

1. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan anneler, diğer annelere göre komşularıyla daha güzel iletişim kurabiliyorlar.

2. Apartman hayatı yaşayan aileler ise çocuklarında var olan kontrolsüz hareket etme özelliğinden dolayı sürekli bir rahatsız etme ve uyarı alma endişesi taşıyorlar.
3. Fiziksel durumun dışında, manevi olarak diğer aileler ile iletişim konusunda veliler zorlanıyorlar.

4.8. Engelli Bireye Öğretmenin Bakışı

Veliler anaokulunda diğer velilere göre, öğretmen ile daha az konuşabildiklerini, öğretmenin çocuğu hasta olarak gördüğünü, öğrencilerin okulun gereklerini yerine getiremediğini ifade ettiklerini belirtiyorlar. Ayrıca veliler, öğretmenin, çocuğun özürülü olduğu için yapamıyor olduğunu göz ardı ettiğini belirtiyor. Bu konuyla ilgili katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen verilerden alıntılar aşağıda verilmiştir.

“Bizler anaokulunda öğretmen ile diğer öğrencilerin velilerinden her zaman daha az konuşabiliyoruz. Öğretmen de bizim çocukları zaten hasta olarak görüyor. Hatta bana şunu yapamıyor, bunu yapmıyor bile diyor. Zaten çocuk özürülü, yapmaması çok normal(G1, K4)”

4.9. Çevrenin Duyarlılığı

Zihinsel engelli öğrenci velilerinin çevreden, özel durumlarına yönelik bazı beklentileri bulunmaktadır. Durumu özetleyen alıntılara aşağıda yer verilmiştir;

“Okul açıldığında bizim çocuklarla yaşıt komşuların gelip, kitap kaplıklarıyla ve çocuğa aldıkları çantalarıyla kapının önünden geçmesinden bile rahatsız oluyorum. Benim çocuğum da eğer özürülü olmasaydı, yedi yaşında okula başlayacaktı ama biz hala normal okula başlayamıyoruz. Bunlar insana çok dokunan şeyler gerçekten. Bu konularda daha dikkatli olmaları gerekiyor diğer arkadaşların da. Komşum benden makas istediğinde, hayırdır niye lazım dediğimde çocuğun kitaplarını kaplıyoruz da dememeleri gerekiyor”(K7)

4.10. Sosyal Hayatta Özürlü İnsan Algısı

Sosyal yaşamda engelli öğrenci velilerini bekleyen bazı zorluklar bulunabilmektedir. Bu durumu yansıtan katılımcı ifadelerine aşağıda verilmiştir;

“Evin dışındaki hayata tek başınıza uyum sağlamaya çalışmak zor olmasa da, özürlü bir çocukla sokağa çıkmak, yolculuk yapmak, çarşı- pazar, tatil yerlerinde dolaşmaya çıkmak pek kolay olmuyor. İlk zamanlar markete götürmüyordum hiç. Çünkü tuttuğu rafı aşağı indirecek diye korkuyordum. Alışverişleri hep babası yapıyordu ben çocuğu bırakıp çıkamadığım için. Sokağa çıktığımızda bakanlar çok oluyor. Bunu hala yaşıyoruz. Kimisi acıyarak bakıyor, kimisi öyle anlamsız. Tabi başlarda çok canınız sıkılıyor ama sonra kanıksıyorsunuz. Bazı bakışları görmüyorsunuz artık” (K9)

4.11. Engelli Bireyin Varlığının Ebeveynlerin Tatil Düşüncesine Etkisi

Engelli çocuğa sahip birçok aile tatil ifadesine endişe ile yaklaşmaktadır. Elde edilen bilgilere göre,

1. Birçok aile tatile gidemeyebiliyor,
2. Bu durum çocuğun engel durumuna göre değişebiliyor,
3. Tatile giden ailelerde de durum diğer ailelere göre farklı olabiliyor,

Bu konuyla ilgili doğrudan alıntı aşağıda verilmiştir;

“Tatile gideceğimiz yer ve tarihler özürlü çocuğumuz olduktan sonra değişti. Okullar tatil ettiği gibi giderdik önceden, daha sonra çok kalabalık olduğu için o tarihlerde çok zorlandık çocukla. Daha sakin olan tarihleri okullar kapanmadan kimsenin kalabalık oluşturmayacağı zamanları tercih ettik. Çünkü çocuk yoldan kalabalık arasında bir kızın saçını çekiveriyor sizde bağrışmalardan dolayı mahcup oluyorsunuz. Böylelikle daha yalnız ve sakin bir hayatı tercih etmeye başlıyorsunuz”(K6).

5. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda elde edilen verilerden hareketle aşağıda ifade edilen sonuçlara ulaşılmıştır. Ailelerin çoğu zaman çocuklarına karşı nasıl bir tutum sergileyeceklerini bilememekten doğan çaresizlik ve beraberinde türlü problemler yaşadıkları görülmüştür. Elde edilen bulgulara göre bu durumu tetikleyen çeşitli faktörler vardır. Bunlar;

1. Çocuğun engelini fark etmede geç kalma,
2. Çocuğunun diğer çocuklardan farklılığını kabullenmeme,
3. Kendini hiç görme, adanmışlık, kendine vakit ayırmama,
4. Başkaları tarafından anlaşılma düşüncesi,
5. Hayata karşı motivasyon eksikliği,
6. Ümitsizlik,
7. Evde destekleyici eğitim – beceri kazandırma bilgisi eksikliği,
8. Ebeveynler arasında dengesiz rol dağılımı,
9. Duygu ve düşüncelerini ifade etme eksikliği,
10. Çocuğunu diğer çocuklarla kıyaslama,
11. Çocukla doğru iletişim kurma eksikliği/ güçlüğü
12. Psikolojik destek ihtiyacı,
13. Okul öncesi eğitime yeni başlarken karşılaşılan sorunlar,
14. Toplumun verdiği tepkilere dirençsizlik,
15. Yaşadıkları hayatı bir şanssızlık olarak nitelendirmeleri, olarak ifade edilebilir.

Sayılan problemler velilerin yaşam kalitelerini olumsuz etkilemekte ve bu durumdan, fert ve toplum açısından istenmeyen sonuçlar doğurmaktadır. Bunlar; sosyal yaşantıdan kopuk bireylerin artması ve bu noktadan türeyen içe kapanma, komşuluk ilişkilerinde zayıflık, arkadaşlık kuramama gibi toplumsal hayatı olumsuz etkileyen ve kişilerin de negatif etkilendiği bir durum olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Görüşmeler neticesinde anlaşılan bir diğer durum ise sadece anne babalara yönelik bir eğitim programının yeterli olamayacağıdır. Her bir ailenin içinde yer aldığı toplumun varlığı düşünülecek olursa bir grubun ihtiyacını seslendiren bir eğitimin, farklı gruplara yapılacak olan eğitimler ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu iki taraflı eğitim

neticesinde hem zihinsel engelli çocuğu bulunan aileler hem de çevre konuyla ilgili bilgi ve duyarlılık kazanabilirler.

Ailelerin içinde buldukları durumu anlamak bu süreçte yardımcı olmak için yeterli değildir. Yaşamın can sıkıcı, rutin bir eylem olması düşüncesinden uzaklaştırıcı ve bireylere sahip oldukları hayatın anlamını hatırlatıcı bir eğitim süreci ana eksikliktir. Bu türlü bir eğitim, ancak beklentiye ve ihtiyaç analizine dayanan bir çalışmanın ürünü olacaktır. Sıralanan problemlere yönelik çözüm üreten ve ebeveynlere gerçek anlamda destek sağlayıcı bir eğitim programının gerekliliği açıktır.

Öneriler

1. Aile eğitim programlarının nitelikli bir şekilde yaygınlaştırılması bölgesel düzeyde uygulamaların geliştirilmesi,
2. Diğer insanlara/ engelli çocuğu olmayan ailelere yönelik; engelli çocuğu olan aileleri daha iyi anlayabilmeleri adına “empati kazandırma” hedefi gözetilmeli ve bunun çevre eğitimi programlarıyla yaygın hale getirilmesi,
3. El sanatları merkezlerinin, çoğunun çocuklarının durumu dolayısıyla eve bağımlı yaşadığı engelli öğrenci velilerine yönelik, esnek saatlerde ve zengin etkinliklerle örülü bir eğitim içeriğinin hazırlanması ve yaygınlaştırılması,
4. Özel eğitim merkezlerinin yaygın faaliyet olarak velilere yönelik de eğitim hedefi oluşturması ve bu hedeflerin uzmanlar tarafından nitelikli bir şekilde takip edilmesi,
5. Çocuğu özel eğitim merkezine devam eden velilerin, özel eğitim merkezleri tarafından daha derinlemesine psikolojik yardım almalarının sağlanması,
6. Program geliştirme uzmanlarının özel eğitim alanına giren zihinsel engelli öğrencilerin ebeveynlerine yönelik eğitim programları geliştirmelerine teşvik etmek ve programın amacına ulaşması için de özel eğitim uzmanları ile program geliştirme uzmanları arasında koordinasyon sağlanmalı, şeklinde sıralanabilir.

Kaynakça

- Akkök, F. (1982), Özürlü Çocuk Aileleriyle Psikolojik Danışma ve Rehberlik Çalışmaları, *Psikoloji Dergisi*, 6, ss. 3 – 5.
- Başal, M. ve Batu, S.E. (2002). Zihin Özürlü Öğrencilere Okuma Yazma Öğretme Konusunda Alt Özel Sınıf Öğretmenlerinin Görüş ve Önerileri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3 (2), ss. 85 – 98.
- Bilen, M.(2009), *Sağlıklı İnsan İlişkileri*, 7. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Boyacı, A. (2008), ‘Anne Baba Eğitimi’ içinde S. Türküm(Editör), *Yapı ve Süreçleri İle Aile*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 23 – 49.
- Cavkaytar, A. (2010), ‘Anne Baba Eğitimi’ içinde T. Güler (Editör), *Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Aileler*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çelik, C. (2009), Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din – Pragmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması, *Uluslar Arası Günümüz Türkiye’sinde İslam Sempozyumu*, ss.25-35.
- Kara, E. (2008), Zihinsel Engelli Çocukları Olan Ailelerin Çocuklarının Durumunu Dini Açıdan Değerlendirmeleri, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 – 27, ss. 318 – 331.
- Kırıcı, S. (2010), Zihinsel Engelli veya Gelişimsel Bozukluğu Olan Çocukların Ebeveynlerinde Psikolojik İşlevsellik Düzeylerinin Karşılaştırılması, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi.
- Köneoğlu, B. (2006), Aile ve Ailenin Korunması, , *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi.
- Kurt, D.(2010), Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Tükenmişlik Düzeylerinin Yordanması, *Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi.
- Küçükler, S (1993). Özürlü Çocuk Ailelerine Yönelik Psikolojik Danışma Hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 1 (3), 23–29.
- Özşenol, F. ve diğ.(2003), Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Aile işlevlerinin Değerlendirilmesi, *Gülhane Tıp Dergisi*, 45(2), ss. 156 – 164.
- Sarı, H. (2007), Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi, *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11 (2), ss. 1 – 7.
- Uluocak, G. ve Bulut, I. (2011), Aile Terapilerinin Feminist Teori Açısından İncelenmesi, *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 7 (24), ss. 9 – 24.
- Yıldırım ve Şimşek, (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 7. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, F. ve Conk, Z. (2005), Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Anne Babaların Stresle Başa Çıkma Tarzlarına ve Depresyon Düzeylerine Planlı Eğitimin Etkisi, *C.Ü. Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 9 (2), ss. 1- 10.